

М. І. Чабайовська, Н. М. Омельченко, В. В. Синільник

Я люблю Україну

Методичний посібник
для вчителя

4 клас

Тернопіль

Астон

2018

ББК 81.411.4я7

Ч-12

Схвалено комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист ІМЗО від 02.02.2018 р. №22.1 / 12-Г-81)

Рецензенти:

Матвієнко Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Яхновська Тетяна Василівна – вчитель початкових класів, заступник директора з навчально-виховної роботи НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 3 – ліцей», м. Обухів, учитель-методист.

Я люблю Україну. 4 клас: метод. посібник для вчителя / авт. – упор. **Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Синільник В. В.** – Тернопіль: Астон, 2018. – 184 с.

У посібнику подано додатковий матеріал та методичні рекомендації щодо проведення уроків з курсу українознавства «Я люблю Україну» в 4 класі.

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних закладів вищої освіти.

ББК 81.411.4я7

ISBN 978-966-308-723-8

© Чабайовська М. І., Омельченко Н. М.,
Синільник В. В., 2018

© ТзОВ «Видавництво Астон», 2018

ПЕРЕДМОВА

Посібник укладено згідно з програмою курсу українознавства за вибором «Я люблю Україну» для загальноосвітніх навчальних закладів, 1-4 класи (автори: Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Кальчук М. І.; гриф МОН України від 28.03.2016 р., лист № 2.1/12-Г-120) та інтегрованим посібником-зошитом для учнів 4 класу (автори: Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Синільник В. В.; гриф МОН України від 29.06.2016 р., лист № 2.1/12-Г-419).

Методичний посібник структуровано за такими розділами:

1. Орієнтовний календарно-тематичний план (1 година в тиждень).

2. Методичні рекомендації до уроків (зміст кожного уроку поділяється на рубрики):

- «Довідкова інформація» – містить додатковий матеріал до теми уроку.

- «Завдання і відповіді» – відповіді до завдань, поданих у посібнику-зошиті для учнів.

- «Літературна сторінка» – твори для читання на уроці.

- «Наліпки» – кольорові малюнки.

Матеріали посібника спрямовані на загальнокультурний розвиток молодших школярів, їх підготовку до життєдіяльності в українському соціумі на основі українознавчого компонента змісту освіти: ознайомлення учнів початкових класів з Україною як своєю державою, сторінками історії, культурою українського народу та її особливостями в різних регіонах, традиціями й звичаями, національними формулами мовленнєвого етикету, малими українськими фольклорними формами.

Посібник допоможе вчителю донести до четвертокласників найважливіші істини: гордитися тим, що наша Батьківщина мала славні періоди історії, справді легендарних героїв, мужньо пережила найважчі випробування і не скорилася; пишатися тим, що Україна ніколи не поневолювала інші народи, а лише захищала себе від ласих на чуже добро завойовників; бути гідними своїх предків, берегти волю й незалежність України, поважати свій народ і його мелодійну мову.

Пам'ятаймо слова видатного політолога В'ячеслава Липинського: «Державу українську може здійснити наша любов до неї, а не ненависть до її ворогів».

Орієнтовний календарно-тематичний план

№ з/п	Тема уроку	№ с.	Дата
I. Україна – наша держава			
1	Творчий проект «Пишаюсь тим, що я – українець (українка)!». Україна – наша держава. Молитва за Україну. Козацька Україна. Богдан Хмельницький. Дмитро Яворницький – співець запорозького козацтва	8	
2	Україна – наша держава. Українська народна республіка. Українська держава. ЗУНР. Україна в складі СРСР (УРСР). Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Симон Петлюра	13	
3	Україна – наша держава. Україна сучасна. Історичні землі України (Буковина, Волинь, Галичина...). Революція на граніті. Помаранчева революція. Революція гідності. З історії рідного регіону	17	
4	Київ – столиця України. Київ – науковий та культурний центр України	20	
5	Українська мова як мова державна. Українська мова в світі	24	
6	Сім чудес України. Хортиця (Запорожжя). Херсонес Таврійський (Севастополь)	28	
7	Моя земля. Сім природних чудес України. Дністровський каньйон. Асканія-Нова. Подільські Товтри. Необхідність охорони природи	32	
8	Твоя родина (сім'я). Імена і прізвища в родині, їх походження. Міні-проект «Звідки походить моє прізвище?»	38	

9	Традиції і святкування в Україні. Осінні свята. 9 листопада – День української писемності і мови. 21 листопада – святого Михаїла. Підсумок із теми «Україна – наша держава»	42	
II. Національні символи України			
10	Національні символи твоєї Батьківщини. Рослини – символи українців (мак, барвінок, євшан-зілля, явір, вишня)	46	
11	Національні символи твоєї Батьківщини. Улюблені тварини (кінь, журавель, жайворонок)	52	
12	Народна символіка. Рушники	57	
13	Традиції і святкування в Україні. Державні свята. 6 грудня – День Збройних сил України. 22 січня – День соборності України	61	
14	Зимові свята. 19 січня – Водохреща. Щедрівки. Підсумок із теми «Національні символи України»	65	
III. Матеріальна культура українців			
15	Традиційна українська садиба. Народні обряди, пов'язані з будівництвом житла. Криниця на подвір'ї	72	
16	Традиційна українська кухня. Вареники, куліш. Узвар	76	
17	Народний одяг різних регіонів України. Міні-проект «Одяг моєї місцевості»	80	
18	Матеріальна культура українців. Основні галузі господарства: ремесла та народні художні промисли. В'язання, різьба, лозоплетіння. Чумацький промисел	85	
19	Матеріальна культура українців. Ремесла рідного регіону. Ярмарки та базари в Україні. Сорочинський ярмарок	89	

20	Народна архітектура. Пам'ятки історії та архітектури. Києво-Печерська лавра – одне із семи чудес України. Підсумок із теми «Матеріальна культура українців»	93	
IV. Духовна культура українців			
21	Норми моралі. Позитивні моральні якості: любов, вірність, дружба, доброта, щедрість, працьовитість, справедливість, лагідність, скромність, милосердя, мужність, мудрість, терпеливість, віра, духовність, стриманість. Негативні моральні якості: зрадливість, егоїзм, заздрість, скупість, лінощі, лихослів'я, гнів, зверхність	98	
22	Література. Багатство усної народної творчості українського народу (казки на сучасний лад). «Лисичка і Журавель», «Рукавичка»	101	
23	Скарби народу. Сучасні українські письменники (Ліна Костенко, Ганна Чубач, Ігор Січовик). Міні-проект «Відомі письменники рідного регіону»	110	
24	Вища школа в Україні. Острозька академія. Києво-Могилянська академія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Розвиток науки в Україні. Видатні вчені (Володимир Вернадський, Іван Пулюй, Борис Патон)	118	
25	Космонавтика. Леонід Каденюк – перший космонавт незалежної України. Видатний конструктор у галузі ракетобудування й космонавтики – Сергій Корольов	122	
26	Українське музичне мистецтво. Композитори України (Микола Лисенко, Володимир Івасюк, Леся Дичко)	126	

27	Українське музичне мистецтво. Видатні українські виконавці (Соломія Крушельницька, Анатолій Солов'яненко, Дмитро Гнатюк, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич)	132	
28	Українське музичне мистецтво. Видатні хори України. Ніна Матвієнко – золотий голос України. Українські народні танці. Видатні танцювальні колективи України. Міні-проект «Музичне мистецтво рідного регіону»	139	
29	Українське мистецтво. Іконопис. Музей ікони у Радомишлі. Видатні художники України (Тарас Шевченко, Ілля Рєпін, Костянтин Трутовський, Микола Пимоненко). Іван Їжакевич – видатний майстер ілюстрації	144	
30	Українські театри та кіно. Видатні артисти України (Марія Заньковецька, Іван Миколайчук, Богдан Ступка). Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка	150	
31	Здобутки і перемоги України в спорті. Видатні українські спортсмени (Сергій Бубка, Андрій Шевченко, Яна Клочкова)	156	
32	Народна медицина. Лікарські рослини України (липа, ромашка, м'ята, любисток). Народні цілителі (династія Зубицьких, Наталія Земна)	165	
33	Традиції і святкування в Україні. Державні свята. 23 квітня – Всесвітній день книги. 24 травня – День слов'янської писемності та культури. Підсумок із теми «Духовна культура українців»	171	

**УРОК 1. ТВОРЧИЙ ПРОЕКТ «ПИШАЮСЬ ТИМ, ЩО Я –
УКРАЇНЕЦЬ (УКРАЇНКА)!» УКРАЇНА – НАША ДЕРЖАВА.
МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА.
БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ. ДМИТРО ЯВОРНИЦЬКИЙ –
СПІВЕЦЬ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА**

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Україна – наша держава

Україна розташована у Центральній-Східній Європі, у південно-східній частині Східноєвропейської рівнини.

Україна має спільні сухопутні державні кордони з Білоруссю на півночі, з Польщею на заході, зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією і Молдовою на південному заході та з Росією на сході. Південь України омивається Чорним та Азовським морями. Також вона має морський кордон з Румунією, Росією, Болгарією, Туреччиною та Грузією.

З півночі на південь територія України простягається на 893 кілометри, із заходу на схід – на 1316 кілометрів. Україна є найбільшою країною, кордони якої не виходять за межі Європи.

Крайні точки території України:

на півночі – с. Петрівка (Чернігівська область);

на півдні – мис Сарич (Автономна Республіка Крим);

на заході – м. Чоп (Закарпатська область);

на сході – с. Червона Зірка (Луганська область).

Географічний центр України знаходиться біля смт. Добровеличківка Кіровоградської області.

Загальна площа України становить 603628 км², що складає 5,7 % території Європи і 0,44 % території світу.

Площа виключної (морської) економічної зони України становить 72658 км².

Загальна довжина кордонів: 6992,982 км.

Довжина сухопутних кордонів: 5637,982 км.

Довжина морської ділянки кордону: 1355 км (по Чорному морю – 1056,5 км; по Азовському морю – 249,5 км; по Керченській протоці – 49 км).

Географічний центр Європи знаходиться на території України, неподалік міста Рахова Закарпатської області. Це місце, яке було визначено ще в 1887 р. фахівцями Австро-Угорщини, позначене стелою і геодезичним знаком. Латинською мовою тут викарбувані слова: «LOCUS PERENNIS. Diligentissime cum libella librationis guae est in Austria et Hungaria confecta cum mensura gradum meridionalium et paralleloumierum Europeum. MD CCC LXXXVII», які в перекладі означають: «Постійне, точне, вічне місце. Дуже точно, із спеціальним апаратом, який виготовлений в Австрії і Угорщині, з шкалою меридіанів і паралелей встановлений центр Європи. 1887».

Богдан Хмельницький

Хмельницький Богдан-Зиновій Михайлович (1595–1657рр.) – державний і політичний діяч, керівник Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., фундатор Української держави (Війська Запорозького), гетьман України (1648-1657 рр.), організатор українського козацького війська, родоначальник української дипломатії, меценат і покровитель Української православної церкви.

Богдан Хмельницький народився в Суботіві поблизу Чигирини в шляхетсько-козацькій родині. В юнацькі роки вступив на військову службу. У битві під Цецорою (1620 р.) потрапив до турецького полону. Після звільнення (1622 р.) продовжив службу в реєстровому війську. У 1630-х рр. брав участь у козацьких повстаннях. Згодом обіймав посади військового писаря, чигиринського сотника.

У січні 1648 р. Богдан Хмельницький підготував і очолив повстання на Запорозькій Січі (Запорізька Січ), яке поклато початок Національно-визвольній війні українського народу. Тоді ж був обраний гетьманом України. Протягом року здобув

блискучі перемоги над польським військом під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, здійснив похід під Львів і Замостя.

У ході національно-визвольної війни Б. Хмельницький уперше в історії політичної думки України сформулював ідею створення власної незалежної держави. В умовах ускладнення міжнародної ситуації в березні 1654 р. уклав союзницьку угоду з російським царем. Згодом, будучи невдоволеним діями Москви, спрямованими на досягнення перемир'я з Варшавою, вніс корективи до зовнішньополітичного курсу Української держави, поклавши в його основу принцип надання пріоритетів союзам з країнами, вороже налаштованими до Польщі: Швецією, Трансільванією, Бранденбургом. Упродовж усього гетьманування Богдан Хмельницький проводив гнучку соціальну політику, запобігаючи загостренню соціально-економічних конфліктів у суспільстві.

Одним з його найбільших здобутків було те, що він зміг об'єднати різні верстви населення навколо ідеї національного визволення. Саме в ході національно-визвольної боротьби і відбувався процес формування української державності. Богдан Хмельницький перебував на чолі гетьманської управи до самої смерті. Помер Богдан Хмельницький 27 липня 1657 р. від інсульту. Похований у селі Суботові в побудованій ним самим кам'яній церкві.

Дмитро Яворницький

Народився Дмитро Іванович Яворницький 7 листопада 1855 року в селі Сонцівка Харківського повіту Харківської губернії (нині с. Борисівка Дергачівського р-ну) в родині псаломщика.

Початкову освіту здобув у рідному селі. 1874 р. поступив до Харківської духовної семінарії, але не закінчив її. Його вабили світські науки, особливо історія, література, мистецтво, це визначило подальші шляхи навчання та праці. У 1877 р. він успішно склав екзамени на історико-філологічний факультет Харківського університету.

У період навчання та роботи в Харкові (1877 – 1885) Дмитро Яворницький майже щороку під час канікул або відпусток вирушав у подорожі запорозьким краєм, витрачаючи на це свій і без того мізерний заробіток. Молодого обдарованого історика у 1883 році обирають членом Історико-філологічного товариства, яке було засноване при Харківському університеті, що діяло з 1877 року.

У Харкові місцеві чиновники робили все, щоб перешкодити молодому вченому працювати у галузі українознавства. Під підозрою виявилися і його експедиції в запорозький край та публічні виступи. Це привело до того, що Д. І. Яворницький влітку 1855 року переїхав до Петербурга, де влаштувався викладачем історії і літератури приватної гімназії, викладав у кадетському корпусі, театральному училищі.

У 1892 році за настійною вимогою тодішнього міністра освіти Делянова Яворницького було заслано на три роки до Ташкента під нагляд поліції із заборонаю викладання (1892–1895 рр.).

Д. І. Яворницький здійснив історико-топографічне і археологічне дослідження і в 1893 році опублікував «Путівник по Середній Азії».

У 1895 – 1896 рр. працював у варшавських архівах.

У 1901 році Дмитро Іванович захистив при Казанському університеті магістерську дисертацію, в основу якої було покладено перший том «Історії запорізьких козаків».

З 1905 р. й до кінця своїх днів Д. І. Яворницький постійно жив у Катеринославі (з 1926 р. Дніпропетровськ, зараз – Дніпро) і очолював місцевий історико-археологічний музей.

У 1918 р. Дмитра Івановича обирають членом-кореспондентом Української Академії наук. Він – завідувач кафедри історії України місцевого університету, голова науково-дослідної кафедри історії України, першої подібної установи в Україні.

Під його керівництвом ведуться археологічні розкопки на Дніпрових порогах, за його редакцією починає виходити (вперше і востаннє) науковий збірник історичного музею.

1 липня 1929 р. за підтримки академіка Дмитра Багалія Яворницького Дмитра Івановича обрали дійсним членом ВУАН. Але масовий більшовицький терор, що розпочався невдовзі, обірвав наукову діяльність історика. У 1930 – 1939 рр. його твори не публікувалися, наукові установи, які він очолював, були ліквідовані, сам Дмитро Яворницький зазнав гонінь.

У пам'яті нащадків назавжди збережеться гідний наслідування подвижницький приклад ученого, самовідданого лицаря науки, життєвим кредо якого був вислів: «Душу свою віддай, а трудись, працюй». Нащадки високо оцінили доробок академіка Д. І. Яворницького. Дніпровський історичний музей носить його ім'я, меморіальний будинок ученого став філіалом музею. Прах Дмитра Івановича поховано тут же, біля музею, якому він віддав усе своє свідоме творче життя.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

- ❖ **Знайди на карті та запиши назви країн – сусідів України.**

**Білорусь, Польща, Росія, Румунія,
Словаччина, Угорщина, Молдова**

- ❖ **Добери «ключик» та запиши назву найповноводнішої річки України.**

QGДYGYLNWVHZYALGЙQW

Дунай

- ❖ **Щоб дізнатися, скільки гетьманів мала Українська Гетьманська держава за 116 років свого існування, знайди суму чисел року утворення Української козацької держави.**

1648=1+6+4+8=19 гетьманів

❖ Прочитай і запиши прислів'я.

єД зачко, мта і васла.

Де козак, там і слава.

лиКо зачко у ліпо, от нів ан ліво.

Коли козак у полі, то він на волі.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Молитва за Україну

Молюся до Небесного Татка,
Підношу малі рученята.
Молюсь за велику родину,
Могутню міцну Україну.
Щоб бачити посмішку сонця
В прозорих великих
віконцях,
Буяння гнучких верболозів,
Зелених пахучих покосів.

Молюсь за свою Україну,
Квітучу, багату, єдину.
За шелести нив і дібров,
За щастя на ній і любов.
В молитві схилюся низенько,
Благатиму Бога тихенько
Мою рятувать Україну,
Для мене найкращу, єдину.

Наталія Любиченко

Запитання

- *Про що благає автор Бога?*

УРОК 2. УКРАЇНА – НАША ДЕРЖАВА. УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА. УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА. ЗУНР. УКРАЇНА В СКЛАДІ СРСР (УРСР). МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ, ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ, СИМОН ПЕТЛЮРА

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Українська Народна Республіка

Українська Народна Республіка (УНР) – незалежна держава, проголошена Центральною Радою 7 (20) листопада

1917 року. Її уряд очолив Володимир Винниченко, міністром з військових справ став Симон Петлюра. Радянська влада почала війну проти республіки, у зв'язку з чим УНР була проголошена повністю незалежною від Росії. Після повторного наступу більшовиків у 1919 – 1920 рр. уряд УНР емігрував з країни. До 1992 року діяв уряд УНР у вигнанні.

22 січня 2009 відбулося урочисте відкриття «Музею Української Народної Республіки», присвяченого періоду Національної революції 1917 – 1921 років. Музей розташований в історичній будівлі Української Центральної Ради (з 1982 року – Київський міський будинок учителя). У музеї знаходяться унікальні реліквії часів УНР, серед яких оригінальні фотографії Голови Директорії УНР Симона Петлюри, трьох прем'єр-міністрів уряду УНР, комплекс речей генерала Армії УНР Миколи Капустянського, державні нагороди та уніформа часів УНР, книги з автографами державних діячів республіки. Центром експозиції є тризуб – Державний герб Української Народної Республіки та оригінал роздруківки IV Універсалу Центральної Ради, яким проголошувалася повна державна незалежність УНР 9 (22) січня 1918 року.

Михайло Грушевський

Михайло Сергійович Грушевський – організатор української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної ради (1917 – 1918), академік, автор понад 2000 наукових праць.

Засновник і голова Українського наукового товариства. 1923 року був обраний академіком ВУАН.

Його багатотомна «Історія України-Руси» – це унікальна пам'ятка української і всеслов'янської культури, невід'ємна складова світової культури взагалі. Неоцінима заслуга Грушевського перед українським народом полягає в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави і

донедавна, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння. Українська нація завжди зберігала свою національну культуру та історію.

Похований у Києві на Байковому кладовищі.

Його ім'я присвоєно Інституту української археографії та джерелознавства НАН України.

Портрет Михайла Грушевського зображений на пам'ятних монетах 1996 та 2006 року.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

- ❖ **Пройди лабіринтом і дізнайся, які навчальні заклади відкрилися за часів правління Скоропадського.** Починай рухатися з верхньої лівої (виділеної) клітинки. Три клітинки вправо, одну вниз, дві вліво, одну вгору, шість вправо, одну вниз, сім вліво, вісім вправо, одну вгору, чотири вліво, одну вниз.

<i>Ака</i>	ук	фі	де	те	нти	що	і	си	на
Уні	на	від	мія	ти	стя	ня	два	вер	про

Академія наук і два університети

- ❖ **Розкодуй та запиши прислів'я.**

.алидоритамед,алимялмезаТ

Та земля мила, де мати родила.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Ми живемо у світлому краю

Ми живемо у світлому краю,
У вільній незалежній Україні.
Наснагу тут плакаємо свою,
І небеса над нами сині-сині.
Усе в нас є: озера і ліси,
Степи і гори, ріки і долини,
Моря і море вічної краси,

Усе для щастя і життя людини.
З глибин віків тут мій народ живе –
Співучий, вільний, з доброю
душею.
І особлива музика пливе,
А українець нерозривний з нею.

Тут все, до чого поглядом
торкнись,
Любов'ю дише, чарами й красою.
Лиш полюби, уважно придивись –
І це навек залишиться з тобою.
Край чарівний і працьовитий люд,
Земля родюча і вода прозора.
Тут визира краса з усіх-усюд
І вільна воля в душах неозора.
Душа покорена ніколи не була.
Завжди до волі прагнуть наші
люди.

Ми всім бажаєм миру і тепла,
Та українець завжди вільний буде –
В усі віки, в усі складні часи,
І буде так, допоки сонце грає.
Душа в нас зіткана з любові і
краси,
І воля нам ясним промінням сяє.
Ми незалежні, вільні, наче птах.
До всіх народів світу завжди щирі.
І долю власну ми тримаємо в
руках,
Живемо з усіма людьми у мирі.

Надія Красоткіна

Запитання

- *Про яку країну йдеться у вірші?*
- *Якою ти бачиш свою Україну?*

Січневий вітер

Віяв ніччю вітер,
Сніг вікно замів.
Чують в хаті діти:
Вітер зі степів!
За морями діти
Чують волі дзвін:
Голосив по світі
Нашу правду він.
Бачать діти в далі,
Наче крізь туман,
Як колись збирались
Люди на майдан.
Чують, як лунала
Вістка всім нова:

Це Універсалу
Радісні слова,
Що буде віднині
Воля нам усім
В вільній Україні –
Від Карпат по Дін.
Правда це чи мрії?
– Чуєш? – дзвони б'ють
В Києві в Софії,
Чи між нами тут?
Це лунає вічно
В серці молодім
В Двадцять Друге Січня
Давній волі дзвін.

Леся Храплива-Щур

Запитання

- *Про яку історичну подію йдеться у вірші?*

УРОК 3. УКРАЇНА – НАША ДЕРЖАВА. УКРАЇНА СУЧАСНА. ІСТОРИЧНІ ЗЕМЛІ УКРАЇНИ (БУКОВИНА, ВОЛИНЬ, ГАЛИЧИНА...). РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ. ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ. РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ. З ІСТОРІЇ РІДНОГО РЕГІОНУ

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Україна сучасна

24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для долі українського народу – Акт проголошення незалежності України.

Щоб упевнитись у підтримці населення, Верховна Рада України закликала всіх громадян підтвердити своє рішення голосуванням – 1 грудня 1991 року під час референдуму (всенародного опитування) за незалежність України.

Етнокультурні регіони стають складовою ідентичності населення України-Русі, починаючи з 11 століття. Про перші з них згадується в давньоукраїнських літописах, виокремлюючи із загальної спільності Русію, Галицьку землю, Надбужжя, Холмщину (Забужжя), Підляшшя (Підлісся), Перемишлянщину, Надросся, Переяславщину, Київщину, Надпоріжжя, Підкарпатську Русь.

Згодом, у 12 – 13 століттях, історичні документи фіксують і такі утворення: Червону Русь, Покуття, Поділля, Волинь, Чернігівщину, Полісся, а у пізніші часи, з 14 до 16 ст. – Запорожжя, Басарабію, Північне Причорномор'я, Берестейщину, а відтак, у 17 – 18 ст. – Гетьманщину, Донщину, Задунайську Січ, Слобожанщину, Новоросію, Таврію, Кубанщину.

Революція на граніті

Революція на граніті (або Студентська революція на граніті) – політичне голодування студентів у жовтні 1990 року в Києві.

Революція на граніті була ініційована у вересні 1990 року «Студентським Братством» Львова та «Українською студентською спілкою». Цим організаціям вдалося провести найпотужнішу і найяскравішу акцію часів боротьби за незалежність України.

У країні тоді існували глибокі економічні проблеми. У значної кількості людей, зокрема у молоді, були відсутні можливості повноцінно жити при тогочасній системі державної влади. Постала необхідність рішучих дій. Розкинувши наметове містечко в центрі Києва, студенти висунули вимоги владі.

Протести тривали з 2 по 17 жовтня 1990 року (16 днів) і завершилися підписанням постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту.

Революція на граніті стала переломним моментом в утвердженні незалежності України.

Революція гідності

Від самого початку активної фази протистояння мітингувальниками був обраний курс на мирний характер протестів. У відповідь на побиття студентів 30 листопада на Михайлівську площу, де перебувала частина побитих з майдану Незалежності, зібралися тисячі киян та гостей столиці. Подальший розвиток подій отримав назву Європейська революція, або Єврореволюція, пізніше – Революція гідності.

Причиною, що спонукала людей вийти на акцію протесту, стала відмова экс-президента Віктора Януковича підписати угоду про асоціацію України з Євросоюзом. Процес, що тривав більше п'яти років, завершився нічим, що для більшості українців стало справжнім розчаруванням.

Історію Євромайдану прийнято відраховувати від публікації на той момент журналіста Мустафи Найєма в Facebook. «Зустрічаємося о 22:30 під монументом Незалежності. Одягайтеся тепло, беріть парасольки, чай, каву, гарний настрій і друзів. Перепост всіляко вітається!» – ці слова багато українців

знають напам'ять. Саме після неї, 21 листопада 2013 року, на Майдані зібрався перший мітинг на підтримку євроінтеграції.

Основною рушійною силою на Майдані була молодь і студентство.

Революція гідності сприяла відродженню цінностей свободи, гідності, переосмисленню багатьма людьми свого призначення.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

- ❖ **Розкодуй та запиши, символом чого під час революції став київський Майдан, який привернув до себе та України увагу всього світу.**

воСимлом босводи, мокрадетії і ренесконості худу раукїнсьгооко ронаду.

**Символом свободи, демократії і нескореності
духу українського народу.**

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Ми українці

Ми українці

– нація Тараса,

Ми – Сагайдачні і Кармелюки,

Коли прийшли ми – не полічиш
часу,

Ми древні і безсмертні, як віки.

Нас мордували, нас тягли на
плахи.

О! Скільки потекло кривавих рік!

Хотіли ополячити нас ляхи,

А росіяни зрусити навк.

Та все даремно. Знову ми і знову

Жбурляли всіх у темряву й багно,

Залишилися ми і наша мова,

Настояна на сонці, як вино.

Ця мова може світ зачарувати,

В ній все – і грім, і шерехи гаїв.

У неї, мабуть, вчилися співати

Не тільки наші – курські солов'ї.

І тому їй не зникнути ніколи,

І підкоряти щирістю світи.

Ми живемо – Івани та Миколи,

І всі народи рідні нам брати.

Ми живемо, і нас не подолати,

Не покривити наші язики.

Бо є Шевченки майже в кожній хаті,

Є Сагайдачні і Кармелюки.

Володимир Сіренко

Запитання

- *Як ти розумієш зміст виділених рядків вірша?*

Пісня

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.

До суду тебе не скують ланцюги,
І руки не скрутять ворожі:
Стоять твої вірні сини навкруги
З шаблями в руках на сторожі.

Стоять, присягають тобі на шаблях
І жити, і вмерти з тобою,
І прапори рідні в кривавих боях
Ніколи не вкрити ганьбою!

Олександр Олесь

Запитання

- *Чому вірні сини стоять на сторожі країни?*
- *Як повинна жити Україна?*

УРОК 4. КИЇВ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ. КИЇВ – НАУКОВИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Київ – науковий та культурний центр України

Столиця України – Київ, одне з найдавніших міст Європи.

Сьогодні Київ – це найбільше місто України. Його населення складає понад 2,5 млн. осіб. Площа міста становить 820 кв. км, з яких 367 кв. км – лісопаркова зона. Це затишні куточки відпочинку та окраса столиці.

Крізь Київ проходять головні транспортні магістралі.

Київ – науковий та культурний центр. Тут розташовані науково-дослідні інститути, Академія наук України, Національна наукова бібліотека, Головна астрономічна обсерваторія; діють головні професійні театри – Національна опера імені Тараса Шевченка, Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, Театр російської драми імені Лесі Українки, Будинок органної та камерної музики, Філармонія, музеї.

Столиця України – це місто вищих навчальних закладів. Найбільш відомі з-поміж них: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Національний авіаційний університет, Національна музична академія імені П. І. Чайковського тощо.

У зв'язку з особливостями розвитку Києва більшість пам'яток розміщені в центральних районах міста: Шевченківському, Печерському, Подільському. Нині на території Києва виявлено близько 1600 нерухомих пам'яток, також понад 2200 пам'яток, розташованих на міських цвинтарях.

На території Шевченківського району (39 кв. км) збереглися найцінніші історико-архітектурні та культурні пам'ятки – Золоті ворота, Софія Київська (за рішенням ЮНЕСКО включена до реєстру Всесвітньої культурної спадщини), Володимирський собор, Покровський і Кирилівський монастирі, Андріївська церква...

Віс давною і від назв вулиць Олегівська, Володимирська, Половецька, Татарська, Ярославів Вал. Кожна вулиця – це музей під відкритим небом.

Архітектурні пам'ятки є своєрідним літописом історичного життя міста. Вони зберігають пам'ять і про велику славу міста, і про ті великі випробування, що випали на його долю, про тих, хто творив, і про тих, хто руйнував.

Центральна вулиця Києва – Хрещатик, який є візитівкою міста, втіленням його неповторності та краси.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

❖ Розгадай кросворд і розкажи, що ти знаєш про цей музей.

	2.Д	3.Г										
	н	о					8.					
1.Т	і	в		5.	6.	7.	р					
				С	Л	С						
р	п	е		в	и	и	а	9.Г	10.С	11		
										Б		
и	р	р	4.х	і	б	м	п	е	т	а	12.К	
з	о	л	о	т	і	в	о	р	о	т	а	
у		а	р	я	д	о	р	б	л	ь	ш	
б			и	з	ь	л			и	к	т	
			в	ь					ц	і	а	
									я	в	н	
										щ		
										и		
										н		
										а		

1. Що зображено на гербі України?
2. Найдовша річка України.
3. Найвища гора України.
4. Брат Кия і Щека.
5. Найглибше озеро в Україні.
6. Сестра Кия, Щека і Хорива.
7. Умовне позначення якогось предмета.
8. Полотнище, яке є символом держави.
9. Символічний знак України.
10. Головне місто держави.
11. Країна, де народилася людина.
12. Дерево – символ Києва.

Тризуб
Дніпро
Говерла
Хорив
Світязь
Либідь
Символ
Прапор
Герб
Столиця
Батьківщина
Каштан

❖ **З'єднай стрілками назви музеїв і предмети, які можна в них побачити.**

Науково-природничий музей:

старовинні предмети
побуту, давній одяг.

Музей води:

гербарії, опудала тварин,
колекції комах.

Історико-краєзнавчий музей:

ванна кімната,
водопровід, басейн.

**Науково-природничий музей: гербарії,
опудала тварин, колекції комах.**

Музей води: ванна кімната, водопровід, басейн.

**Історико-краєзнавчий музей: старовинні предмети,
побуту, давній одяг.**

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

❖ **Прочитай вірш-загадку і дай відповідь: про яке місто йде мова?**

Воно відоме у світі,
Каштани у ньому квітнуть.
Ну, хто з вас догадається,
Як місто називається?
Будинки тут високі,
Дніпро тече широкий.

Ну, хто з вас догадається,
Як місто називається?
Ворота золотії
Стоять, мов чародії.
Ну, хто з вас догадається,
Як місто називається?

ВІК

Хрещатик

Наш Хрещатик славний,
Урочисто вбраний:
Зацвіли каштани,
Гомонять фонтани.
І машини крутять шини
Без упину, без упину...

Виринають пішоходи
Із підземних переходів:
Всі такі величні,
Всі такі столичні.
Місто Київ молодіє
І Хрещатиком радіє.

Ганна Чубач

Запитання

- *Про яку вулицю розповідається у вірші?*
- *Що ти можеш розказати про Хрещатик?*

УРОК 5. УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК МОВА ДЕРЖАВНА. УКРАЇНЬСЬКА МОВА В СВІТІ

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Поширення української мови

Державна мова – єдиний гарант незалежності держави!
(Ю. Ілленко)

Українська мова – мова, поширена у Південно-Східній Європі, у Північному Причорномор'ї, належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї.

Українською мовою говорять в Україні, прикордонних територіях сусідніх країн, де здавна мешкають українці, а також у країнах, куди свого часу виїхала значна кількість українців (українська діаспора).

У 90-х рр. ХХ ст. українська мова стала єдиною державною мовою в Україні. До цього майже 300 років українська мова заборонялася, піддавалася репресіям або не мала повноправного державного статусу в тих країнах, до складу яких входили українські землі.

За офіційними даними, українців – близько 47 мільйонів. З них в Україні – 37,2 млн, у країнах Америки, Австралії, Західної Європи – понад 5 млн, ще 7 млн – у країнах, що входили колись до складу Радянського Союзу. З них 4,4 млн осіб живуть у Російській Федерації, у Казахстані – близько одного мільйона, у Молдові – 620 тисяч, у Білорусі – 300 тисяч, у країнах Балтії – 200 тисяч, в Узбекистані та Киргизстані – 100 тисяч. Є регіони, всуціль заселені українцями: Берестейщина в Білорусі, Кубань і Зелений Клин у Росії тощо.

Зникне мова – зникне народ.

Українська мова – це душа народу,

А український народ без мови – не народ.

Володимир Сосюра

Це цікаво

- На конкурсі краси мов у Парижі в 1934 році українська мова зайняла третє місце після французької та перської за такими критеріями, як фонетика, лексика, фразеологія, структура речень.
- У сучасній українській мові, на відміну від російської, збереглися давньослов'янські назви місяців: січень (час вирубки лісу), лютий (люті морози), березень (тут існує кілька тлумачень: починає цвісти береза; брали березовий сік; палили березу на вугілля), квітень (початок цвітіння берези), травень (зеленіє трава), червень (червоніють вишні), липень (початок цвітіння липи), серпень (від слова «серп», що вказує на час жнив), вересень (цвітіння вересу), жовтень (жовтіє листя), листопад (опадає листя з дерев), грудень (від слова «груда» – мерзла колія на дорозі).
- Найбільш вживаною літерою в українському алфавіті є літера «п». Також на цю літеру починається найбільша кількість слів. Тоді ж як найрідше вживаною літерою українського алфавіту є «ф». В українській мові слова, які починаються з цієї літери, в більшості випадків запозичені з інших мов.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

❖ Розкодай і запиши вислів:

УТІВСУМОЬСВОП – УТІВЦОГОШАН

Нашого цвіту – по всьому світу.

❖ Порахуй. Розмісти відповіді прикладів у порядку зростання. Запиши прислів'я про мову.

хай $7 \times 3 =$	цурається, $5 \times 3 =$	сам $6 \times 4 =$	мови $3 \times 3 =$
Хто $2 \times 3 =$	встидається. $8 \times 7 =$	свої $3 \times 4 =$	себе $7 \times 6 =$

Хто мови свої цурається, хай сам себе встидається.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Хто як говорить

Все, що живе на світі,
Уміє розмовляти.
Уміють говорити зайці і
зайченята,
По-своєму говорять і риби
серед моря,
І у садочку пташка, і у траві
комашка...

Говорять навіть квіти з
блискучими зірками...
– А як говорять діти?
– Так, як навчила мама!
– Прийми ж, матусю,
Слово подяки від дитини
За нашу рідну мову,
За мову України.

Леонід Полтава

Запитання

- *Якою мовою говорять діти?*
- *Якою мовою розмовляєш ти?*

До рідного слова торкаюсь душею...

До рідного слова торкаюсь
душею,
Боюсь очорнити чи зрадить
його.
З цих слів наша мова,
пишаємось нею –
Це музика й пісня народу
мого.
Без неї не зміг би на світі
прожити,
Не зміг би помітити земної
краси,
Не чув би й не бачив, як
шепчеться жито,
З якого стікають краплинки

роси.
Вона – джерело й найчистіша
криниця,
З якої черпаю натхнення й
снагу.
Вона кришталево дзвенить і
іскриться,
Я нею тамую духовну жагу.
У шелесті трав, у цвітінні
калини
Я чую цю мову у сні й наяву.
Вона в моїм серці, – це вся
Україна,
Я дихаю нею, я нею живу!

Віктор Геращенко

Запитання

- *Чим є рідна мова для людини?*

Мова

Не говори: в нас мова солов'їна,
Бо мова вище, ніж пташиний
спів.

В її скарбниці – доля України,
Глибинна таємниця правіків.

Вона нуртує джерелом
криничним,

Із попелища феніксом встає.

Для нації вона гарант на
вічність,

Тому її так люто ворог б'є.

Все заберуть, а залишилось
слово –

Знов до життя повернемося ми.

Лише тому, що не пропала

мова,

То й ми ще наче люди між
людьми.

Без мови – не створити нам
держави,

Доріг тернистих – не
перебresti!

Хай вороги жорстокі і лукаві –

Стіною стань і мову захисти!

Річ не про те, що мова

солов'їна,

Бо мова – глибше, ніж пташиний
спів.

В її скарбниці – доля України,
Космічна незрозуманість віків.

Микола Лотоцький

Запитання

- *Без чого не може бути держави?*
- *Як ти розумієш зміст виділених рядків?*

Рідна мова

Спитай себе, дитино, хто ти є,

І в серці обізветься рідна мова;

І в голосі ясним ім'я твоє

Просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов

пташа,

Ти полетиш, де світу

далечизна,

Та в рідній мові буде вся душа

І вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,

Не згубишся, як на вітрах

полова.

Моря перелетиш і не впадеш,

Допоки буде в серці рідна мова.

Дмитро Павличко

Запитання

- *Яку мову треба найбільше шанувати?*

УРОК 6. СІМ ЧУДЕС УКРАЇНИ. ХОРТИЦЯ (ЗАПОРОЖЖЯ). ХЕРСОНЕС ТАВРІЙСЬКИЙ (СЕВАСТОПОЛЬ)

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Хортиця (Запорозжя)

В історії України не знайти, мабуть, такої землі, яка була б так щедро оспівана народними легендами і переказами, як Хортиця. Одна з таких легенд оповідає, що, коли у 1775 році імператриця Катерина II зруйнувала останню Запорізьку Січ, ті запорізькі козаки, які виїжджали за Дунай для створення нової Задунайської Січі, брали з собою пригорщу рідної землі з Хортиці. Коли султан примусив прийняти клятву, вони насипали землю в чоботи і говорили: «На чий землі стоїмо, тій і служити будемо».

Природна та історична винятковість Хортиці дала підстави для оголошення її Державним історико-культурним заповідником (1965 р.). Нині увесь острів є Національним заповідником (з 1993 р.).

Хортицю іноді називають моделлю природи України в мініатюрі. Тут у мініатюрі представлені зразки усіх ландшафтних зон країни.

Із 5000 рослин, що розселилися на території України, на Хортиці виявлено понад 1000 видів. 657 видів – представники місцевої дикої флори (для порівняння: у Хомутовському степу – 528 видів, на Кам'яних Могилах – 460, в Асканії-Новій – близько 600). 41 вид представників хортицької флори – ендеміки (ніде більше, окрім Хортиці, не зустрічаються), стільки ж видів під загрозою зникнення. 21 вид занесено до Червоної книги. У плавнях Хортиці мешкає найменша у світі папороть – сальвінія плаваюча. Тут близько 130 видів птахів (всього в Україні їх трохи більше 300), близько 30 видів звірів, серед яких найбільші – вепр, козуля, лисиця. Крім того, на острові є дев'ять великих озер та ще близько півтора десятка малих водойм, де ростуть

латаття біле, глечики жовті, рогіз, очерет, комиш, осока, ірис, водяний горіх. У цих водоймах мешкає близько п'ятдесяти видів риб.

Першим оспівав Хортицю Микола Гоголь (повість «Тарас Бульба», 1842 р.). Благословенну землю Острова цілували Т. Шевченко (1843 р.), композитор М. Лисенко (1878 р.), художники І. Рєпін та В. Сєров (1888 р.), письменники М. Горький (1891 р.), І. Бунін (1897 р.).

Херсонес Таврійський (Севастополь)

Заповіднику Херсонес Таврійський у 1994 р. указом Президента було присвоєно статус національного. Національний заповідник Херсонес Таврійський у Севастополі по праву вважається одним з найбільш вивчених древніх міст, оскільки археологічні дослідження тут ведуться ось вже більше 170 років. Сьогодні це великий науково-дослідний центр, до складу якого входить безліч відділів та експозицій. Головний історичний пам'ятник – це безпосередньо городище Херсонеса Таврійського, яке є експозицією відкритих розкопками руїн житлових і громадських будівель різних періодів історії міста. На його території розташовані такі цікаві об'єкти: центральна площа Херсонеса – була закладена під час будівництва міста і протягом усього часу не міняла своїх функцій. На ній традиційно будували храми – спочатку античні, потім – християнські. Зараз на центральній площі Херсонеса Таврійського підноситься Володимирський собор, відновлений на місці свого зруйнованого попередника, спорудженого ще в ХІХ столітті; античний театр у Херсонесі побудований на рубежі ІІІ і ІV століть, служив ареною для громадських зборів, свят і гладіаторських боїв. Але з впровадженням християнства в Римську імперію був доведений до запустіння, а пізніше і зовсім забудований храмами; базиліка в базиліці – середньовічний храм, який отримав свою назву від того, що одне святилище

було побудовано на руїнах іншого; вежа Зенона, названа так на честь візантійського імператора; залишки оборонних стін міста.

В античний період Херсонес займав близько 36 гектарів. У місті було 36 вулиць, ангора, ринок, театр, низка храмів, гавань. Головне божество міста – «царююча діва». Основою економіки Херсонеса було сільське господарство, землеробство, виноградарство та рибний промисел. Такі виробництва, як будівельне, соледобувне, гончарне, бронзоліварне, відігравали важливу роль у житті міста. Херсонесці вели жваву торгівлю з Гераклеєю Понтійською, Афінами, Родосом, Синопом, Ольвією. Херсонес був демократичною республікою вільних громадян. До органів державної влади міг бути обраний кожний вільний громадянин міста. Місто карбувало власні монети, мало міцні укріплення.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

❖ Прочитай і запиши речення.

агьлОянигянкігелО,ріДідьлоксАілсичумотв,візянкотагаболаву
бопіцитроХанісуРіокьсвіїКухопеВ

В епоху Русі-України на Хортиці побувало багато князів, у тому числі Аскольд і Дір, Олег і княгиня Ольга.

❖ Відгадай слова, запиши.

Хоробрий – об + ти – ри + ця – й = _____ **Хортиця**

Чесний – ес + а – ний + й + ка = _____ **Чайка**

Здоровий – дор + апо – ов + розь – ий + ка = _____ **Запорозька**

Сміливий – м – ли + ч – вий = _____ **Січ**

Тут були добре розвинені

1	21	26	12	23	7	15	23	24	21	1			
9	11	3	19	20	11	22	21	7	17	7	22	16	1
10	7	17	16	7	21	19	2	22	23	3	19	й	
17	7	6	11	27	11	18	1	.					

1-а, 2-б, 3-в, 4-г, 5-г, 6-д, 7-е, 8-є, 9-ж, 10-з, 11-и, 12-і, 13-ї, 14-й, 15-к, 16-л, 17-м, 18-н, 19-о, 20-п, 21-р, 22-с, 23-т, 24-у, 25-ф, 26-х, 27-ц, 28-ч, 29-ш, 30-щ, 31-ь, 32-ю, 33-я.

Архітектура, живопис, ремесла, землеробство, медицина.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Хортиця

Стугонить Дніпро по скелях,
Б'ється об пороги,
Все питає: «Де ж ви, діти?
Де, мої небоги?»
Стугонить Дніпро з порогів,
Лине до Хортиці,
Каже: «Байдо, де ж твій
город,
Стяг і гаківниці?
Де та Січа, що, як море,
Силою кипіла;
Тая воля, що в роздоллі
Пеклом клекотіла?»
Розвалилися редути,
І рови густою
Од низів і до вершини
Вкрилися травою.

В гранях Січі спить нерушно
Кам'яна планина;
Землю, славою покриту,
Топче товарина.
На козачім вжитку німці
Хат набудували;
Ґрунт пошарпали, побили
Й ралом заорали.
Воля, ретязем повита,
В плавнях спочиває;
Слава, кров'ю перелита,
По світу літає...
А Дніпро біжить до моря,
Все пита Хортиці:
«Де ж та Січа, де ж той
Байда,
Стяг і гаківниці?..»

Яків Щоголів

Запитання

- *Що нового ти дізнався про Хортицю?*
- *Куди лине Дніпро?*

УРОК 7. МОЯ ЗЕМЛЯ. СІМ ПРИРОДНИХ ЧУДЕС УКРАЇНИ. ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН. АСКАНІЯ-НОВА. ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ. НЕОБХІДНІСТЬ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Дністровський каньйон

Дністер витікає зі східних відрогів Карпатських гір. У давні часи річка мала іншу назву – Тірас, що означала – «швидка вода». Назву водойма отримала аж ніяк не даремно, її швидкий потік роками розбиває скелі на своєму шляху, створюючи фантастичні звивини і повороти – меандри. Саме їй ми завдячуємо створення цього унікального місця.

У своїй верхній течії Дністер – типова гірська річка. Він бурхливий, норавливий, постійно збивається білосніжною піною і тягне за собою все, що трапляється на шляху. Та в міру того, як його шлях переходить на заболочену рівнину, течія уповільнюється, наче річка, як жива людина, старішає і перетворюється в поважну особу.

Далі, за межами міста Галич, долина Тірасу звужується до 200 метрів, її оточують високі скелясті береги, порослі густою зеленою рослинністю. Саме тут починаються дністровські каньйони, якими й знаменита долина цієї ріки. Місцями скелі дуже нагадують дріявий сир, тільки якщо в сирі дірки створюють бульбашки повітря, то тут – це чисельні гроти і скелі, пробиті безкінечним потоком води.

Місцями скелі навколо річки утворюють справжнісінькі «стіни», на котрих зустрічається безліч рідкісних видів тварин і рослин, а також з них відкривається просто чудовий вид на навколишні місця.

Окрім печер і гротів, ще однією цікавою особливістю цих скель є так звані «дівочі сльози» – маленькі водоспади, що збігають по крутих стінах по всій довжині каньйону.

Ще одне диво цього краю – Джуринський водоспад, який вважається найбільшим рівнинним водоспадом в Україні. Важко повірити в те, що до його створення долучилися люди: татари під час облоги замку спрямували річку в інше русло. Минули часи – і тепер ми маємо можливість милуватися красою та приймати цілющі водні процедури.

Ще однією цікавинкою місцевості, де протікає Дністер, є особливий склад землі. Такий ґрунт не зустрічають більше ніде на території України. Завдяки відшаруванням девонської доби, він набуває незвичного червоного відтінку, що додає особливу чарівливість зеленим берегам.

Також на шляху річки знаходиться прекрасний Червоногородський водоспад. Він вважається найвищим рівнинним водоспадом в Україні й досягає 16 метрів у висоту. До речі, цікаво, що назва цієї місцевості, як і замку, розташованого неподалік, аж ніяк не пов'язана з кольором борців за права світового пролетаріату. Назва походить від вищезгаданої особливості місцевих земель, їх червонуватий колір здавна привертая увагу місцевих жителів.

Та не тільки природою знамените це місце, насправді історичних пам'яток тут не менше, ніж у стародавніх містах Європи, та про більшість із них люди навіть не здогадуються. Взяти хоча б кам'яні гrotи, де в давні часи знаходився скелястий монастир монахів-відлюдників.

Біосферний заповідник «Асканія-Нова»

Біосферний заповідник «Асканія-Нова» був заснований у 1874 році Фрідріхом Фальц-Фейном. Спочатку юний Фальц-Фейн ставив за мету збереження диких тварин – у 1874 році 11-річному хлопцю зводять вольєри для утримання тварин. У 1887 році було створено ботанічний сад.

У 1898 р. Фальц-Фейн оголошує про відкриття приватного заповідника.

Михайло Федорович Іванов (1871 – 1935) – засновник Українського науково – дослідного інституту тваринництва степових районів «Асканія – Нова».

Це всесвітньовідомий національний заповідник України, єдиний у Європі куточок типчаково-ковилового степу. Тут створено зоопарк, де зібрані птахи та звірі майже з усіх країн світу.

1984 р. заповідник включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. У 1993 р. Україна підтвердила статус біосферного заповідника «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна НАН України.

Біологічна різноманітність степових екосистем налічує більше 500 видів вищих рослин і більше 3000 видів тварин.

У заповіднику є не менше 1155 видів членистоногих, 7 видів земноводних та плазунів, 18 видів ссавців, у різні пори року пролітає понад 270 видів птахів, з яких 107 видів залишаються на гніздування. Крім того, тут ростуть 478 вищих рослин.

Національний природний парк «Подільські Товтри»

Національний природний парк «Подільські Товтри» розташований в Україні на території Городецького, Чемеровецького та Кам'янець-Подільського районів Хмельницької області.

Товтри – це місцева назва скелястої дугоподібної гряди, висота якої в межах парку досягає 401 метра над рівнем моря. Над оточуючою рівниною ця гряда піднімається на 60 – 65 м.

Товтри є бар'єрним рифом міоценового моря, складеним мшанковими, мембраннопоровими та черепашковими вапняками.

Мікроклімат Кам'янецького Придністров'я формується Товтровим кряжем та каньйонами Дністра з притоками. Тому тут створилися особливі умови для збереження рідкісних і реліктових рослин, серед яких – більшість лікарських. Парк репрезентує один з трьох найкрупніших центрів ендемізму в

Україні (два інші – півострів Крим та Карпати): тут сконцентровано найбільше серед природоохоронних територій країни число ендеміків і реліктів.

Велику цінність і значимість для рекреаційного господарства Національного природного парку «Подільські Товтри» складає запас мінеральних вод з унікальними терапевтичними ефектами, різноманітними розсолами з підвищеною концентрацією броду, йоду та ін.

У природному парку є карстові печери, наприклад Кармелюкова печера в селі Привороття.

З Товтрами пов'язано багато легенд та переказів.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

- ❖ Розкодує та запиши, які середньовічні руїни замків можна зустріти, мандруючи берегами Дністровського парку.

DЧVEPUBJOLHWOSГZOPGRДDCWЬQKSOZГVON

Червоногородського

ZЖSBGALHNEGЦУЬWKUOQГSOZ

Жванецького

RPWAFKLONBVEZЦЛЬQKDOSГNOQ

Раковецького

- ❖ Розкодує та запиши, які птахи водяться в орнітопарку. беЛеді, зафани, чикка, лекиле, сигу пеєгитські та дійінські, усистра.

Лебеді, фазани, качик, лелеки, гуси,
египетські та індійських, страусів.

- ❖ Розкодує і запиши.

Один з найкрупніших птахів України. Степовий птах. Має довгі, дуже могутні ноги, довгу шию, голова з коротким дзьобом. Непогано бігає і літає. На території України ці птахи збереглися в заповіднику Асканія-Нова. Вони занесені до Червоної книги України (1994, 2009), до Європейського червоного списку.

1	2	3	4	5	6
О	А	В	Д	Х	Р

4	6	1	5	3	2

Дрохва Тут можна побачити найбільшого птаха нашої планети. Його зріст – майже два метри, а вага одного яйця – понад 2 кілограми.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Р	У	Н	А	С	Ф	И	Т	К	Б	Й

4	6	1	7	9	4	3	5	10	9	7	11	5	8	1	4	2	5

Африканський страус

❖ Прочитай і запиши. Як ти розумієш ці слова?

Бу я ро дру
ду при ді гом

Буду я природі другом.

❖ Запиши, що наносить шкоду природі.

Відходи виробництва, вирубування лісів, забруднення водойм, нищення тварин, екологічні катастрофи, побутове сміття, пожежі, війни, отрутохімікати, хімічні речовини.

❖ Розкодуй і запиши.

ро	ду,	ді	ти.
при	жіть	ре	Бе

Бережіть природу, діти.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

У вінку моя земля

Умій стеблині порадіти
І розгадать, чий в росах слід.
Люби всілякі трави, квіти
Ожини і колючий глід.
Як хвильки, пахощі до мене
Вітрець ласкавий посила.
І жовте, й голубе, зелене
Куштує медобор бджола.
«Чай, чай, молочай,
У мед умочай...» –
Це пісню наш народ співа,
І, наче цвіт, її слова.
А цвіту всякого доволі,

В садах плодів на різний
смак.
Земля нам догоджає в полі,
У лісі, й лузі – добрий знак.
Тут і солодкого, й терпкого,
І кислото – що до смаку,
Блакитного і золотого, –
Земля в барвистому вінку.
Траві радію, молочаю...
Як гарно, земле, що ти є!
То праця так тебе квітчає,
А гриє сонечко моє!

Олекса Ющенко

Запитання

- Чому вірш має таку назву?
- Яка картина природи постала перед тобою?

УРОК 8. ТВОЯ РОДИНА (СІМ'Я). ІМЕНА І ПРИЗВИЩА В РОДИНІ, ЇХ ПОХОДЖЕННЯ. МІНІ-ПРОЕКТ «ЗВІДКИ ПОХОДИТЬ МОЄ ПРИЗВИЩЕ?»

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Імена і прізвища в родині, їх походження

Справді, дуже важливо, яким ім'ям назвати дитину. Маля ще не народилось, а батьки вже ретельно підбирають донечці чи синочку найкраще в світі ім'я.

Люди помічали, що ім'я людини впливає на її долю і відіграє важливу роль у становленні характеру людини.

Знаючи ім'я людини, можна довідатися багато деталей про її життя, походження, національність, віру.

Звичай називати новонароджених на честь святих зародився в Русі після того, як її народ прийняв християнство. Наші предки вважали, що святий угодник, ім'я якого носить дитина, оберігає її протягом життєвого шляху, наділяє своєю силою і праведними якостями. Святий стає ангелом-охоронцем людини і захищає її від негараздів.

У часи Русі-України для княжих дітей існували почесні імена з частинкою -слав, -мир, -волод, -полк, -зар, -мисл: Ярослав, Володимир, Ярополк, Всеволод, Світозар, Добромисл. У цих іменах виявлялися князівські чесноти: честь, гідність, святість.

Українські прізвища мають різноманітну морфологію формування та різні джерела походження. Найбільш розповсюдженими є прізвища, утворені з суфіксами -ук, -юк (найпоширеніші на Західному Поліссі, Волині та Поділлі) (наприклад, Федорук) та -енко, -єнко (найпоширеніші на Наддніпрянщині) (наприклад, Федоренко).

Прізвища утворювалися від назви місця проживання чи походження, назви постійного заняття (професії).

Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди (купці, бояри, магнати, власники земель). Проте вже в XVII ст. ледь не у всіх українців були власні прізвища. Багато прізвищ з'явилися в часи Запорозької Січі, оскільки при вступі на Січ козак змінював своє старе прізвище на нове. Стабільності прізвища набули лише в XIX ст.

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

❖ Відгадай загадку.

Воно належить мені, але інші
вживають його частіше за мене. _____

Ім'я

❖ Розкодай і поясни, як ти розумієш прислів'я.

.я'мі анидюл а ,унидюл ьтисарк я'мі еН

Не ім'я красить людину, а людина ім'я.

❖ Гра «Слово в слові»

У кожному слові сховалось ім'я. Знайди та запиши його. З якої
букви писатимеш імена?

Доля, Бориспіль, васильки, рілля, романтик, колеги, Миколайчик.

Оля, Борис, Василь, Ілля, Роман, Олег, Микола

❖ Відгадай ім'я дівчинки за першими буквами слів. Запиши.

Мальви, акація, ромашки, іриси, явір.

Марія

❖ Зроби імена «ласкавими». Запиши.

Тарас, Богдан, Надія, Оксана, Андрій, Ганна.

Тарасик, Богданчик, Надійка, Оксанка, Андрійко, Ганнуся

❖ Розгадай кросворд.

			І	Р	О	М	А	Н		
2.В	О	Л	О	Д	И	М	И	Р		
	3.А	Н	Д	Р	І	Й				
	4.І	Р	И	Н	А					
5.Г	А	Л	И	Н	А					
			6.А	Н	Т	О	Н	І	Н	А

Родина

1. Маленький Ромчик, а виросте – буде...	<u>Роман</u>
2. Маленький Володя, а виросте – буде...	<u>Володимир</u>
3. Маленький Андрійко, а виросте – буде...	<u>Андрій</u>
4. Маленька Іринка, а виросте – буде ...	<u>Ірина</u>
5. Маленька Галя, а виросте – буде ...	<u>Галина</u>
6. Маленька Тоня, а виросте – буде ...	<u>Антоніна</u>

❖ **Склади сенкан з ключовим словом кросворда.**

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

1. Родина.

2. Дружня, міцна.

3. Бережуть, люблять, цінують.

4. Моя родина дружна та міцна.

5. Сім'я.

❖ **Склади прислів'я, з'єднавши відповідні частини рисками.
Поясни їх.**

Шануй батька й неньку –

а вдома найкраще.

Скрізь добре,

де тебе люблять.

Шануй батька й неньку – і буде тобі гладенько.

Рідний дім – це там, де тебе люблять.

Скрізь добре, а вдома найкраще.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Молитва за сім'ю

Я молю Тебе, Боже, за родину свою.
Хай ніщо не тривожить нашу щиру сім'ю.
Хай здорові всі будуть кожен день, кожен час.
Хай не заздять нам люди й не клянуть кожен раз.
Щиро дякую, Боже, за тепло у серцях,
Що образи спроможні забувати за так,
Що Ти дав розуміння і любов у сім'ї,
Дав нам віру й натхнення, і слова рятівні.
Що підтримуєм завжди, коли складно в душі
Один одного. Справді, то є дар у житті.
Я молю Тебе, Боже, омина хай біда
Нашу хату, і серце хай буде сповна.
Розуміти щоденно один одного так,
Ніби разом натхненно ми будуємо дах.
Я молю Тебе, Боже, за наш скромний дім,
За сім'ю найдорожчу у прихистку цім.
Дім – то сховище наше; ми – найкраща сім'я!
Об'єднай нас ще більше й дай нам вічне життя!

Ірина Калина

Запитання

- *Що ти бажаєш своїй сім'ї?*
- *Якою ти б хотів бачити свою родину?*

❖ Поясни, як ти розумієш прислів'я.

Шануй батька й неньку – буде тобі скрізь гладенько.
У дружній родині і в холод тепло.

УРОК 9. ТРАДИЦІЇ І СВЯТКУВАННЯ В УКРАЇНІ. ОСІННІ СВЯТА. 9 ЛИСТОПАДА – ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ І МОВИ. 21 ЛИСТОПАДА – СВЯТОГО МИХАЇЛА. ПІДСУМОК ІЗ ТЕМИ «УКРАЇНА – НАША ДЕРЖАВА»

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Нестор Літописець

Нестор Літописець (* бл. 1056 року – † бл. 1114, Київ) прийшов до Києво-Печерської лаври сімнадцятилітнім юнаком і назавжди залишився тут, щоб стати не тільки монахом-чорноризцем, а й батьком української історії. Ще застав тут славетного Феодосія Печерського. Йому пощастило на розмови з велемудрим старцем, і він потім залишив для нащадків світлий образ цього освіченого й чистого чоловіка, який дбав про благо рідної землі і хотів щастя для кожної людини в ній.

Усі історики сходяться на тому, що Нестор був надзвичайно освіченою людиною, добре знався і в давньоруських, і в іноземних літописах, які читав в оригіналі. Є версія, що своє відоме «Читання про Бориса й Гліба» (так називається один із його творів про князів, проголошених святими руської церкви) він написав грецькою мовою, оскільки «Читання...» завперш адресувалося читачам Візантії та інших країн християнського світу, де ця мова широко побутувала.

Нестора часто називають Літописцем. Це так, він справді вів літопис. Але правильніше його називати письменником та істориком. І не просто першим професійним істориком Русі, а батьком усієї нашої історії. Він дотримувався літописних форм і хронологічного викладу подій, але прагнення висловитися ширше й докладніше диктувало йому численні вставні оповіді в «Повісті минулих літ» (згадаймо, наприклад, історію життя і смерті віщого Олега або розправу княгині Ольги з жителями міста Іскоростеня). Це значно виходить за рамки

загальноприйнятих тоді сухувато-ділових літописних сказань. Так конкретизовано й художньо яскраво до Нестора не писав на Русі ніхто.

Серед багатьох людей поширена така думка: Нестор – єдиний автор «Повісті минулих літ». Вона помилкова. Нестор звів в одне ціле різні літописи, створені його попередниками, творчо опрацював їх, збагатив своїм літописом – і з-під його невтомного пера вийшла цілісна й тематично завершена книга, яка не тільки дає уявлення про те, «звідки пішла Руська земля і хто в ній найперший почав княжити (і з чого Руська земля такою стала)», а й читається як справді захоплюючий художній твір на теми нашої історії.

Старовинні літописи нерідко закінчувалися словами: «А хто читає книги ці – помолися за мене».

21 листопада – святого Михаїла

Господь Бог, крім видимого світу, сотворив також невидимий світ – Ангелів. Ангели – це чисті духи, що мають вільну волю і розум, як ми, але не мають тіла. Вони є найкращими Божими сотворіннями.

За свою красу і свої надприродні дари одна частина Ангелів стала гордою і залишила службу Богові. На чолі тих злих духів був Люцифер. Почалася боротьба між злими та добрими Ангелами. На чолі добрих Ангелів став Михаїл. Він поборов злих духів і скинув їх за наказом Божим до пекла.

*(Із книжки М.І.Чабайовської
«Відродження християнських святинь»)*

ЗАВДАННЯ І ВІДПОВІДІ

❖ Відгадай загадку.

Як святого поважають,

Місто Київ довіряють.

А звання, як в Гавриїла,

В листопаді – _____

Михаїла

❖ Роз'єднай слова в останньому реченні і запиши.

Нехай оберігає всіх небесний охоронець від усякого зла й бід!

Нехай оберігає всіх небесний охоронець від усякого зла й бід!

❖ Порахуй. Розмісти відповіді прикладів у порядку зростання. Запиши прислів'я про мову.

по пір'ю, $20:4 =$

по мові. $81:9 =$

Птицю $8:4 =$

а людину – $35:5 =$

пізнають $18:6 =$

Птицю пізнають по пір'ю, а людину – по мові.

❖ Розгадай кросворд. Назви ключове слово.

			1.К	Р	А	В	Ч	У	К										
2.Г	Р	У	Ш	Е	В	С	Ь	К	И	Й									
							3.У	К	Р	А	Ї	Н	С	Ь	К	А			
			4.О	З	Е	Р	Н	А											
							5.К	И	Ї	В									
			6.Б	О	Г	Д	А	Н											
			7.П	О	Л	Ь	Щ	А											

1. Прізвище першого Президента України.
2. Видатний учений світового рівня, автор книги «Історія України-Руси».
3. Державна мова України.
4. Одна з найдовших у світі печер, розташована на території парку «Дністровський каньйон».
5. Столиця України.
6. Ім'я гетьмана України Хмельницького.
7. Назва країни, яка межує з Україною.

Кравчук

Грушевський
Українська

Озерна
Київ

Богдан

Польща

- ❖ **Напиши про Україну буриме (вірш, створений задалегідь заданими римами, які не дозволяється переставляти або змінювати).**

_____ процвітає,
_____ навчас,
_____ піснях,
_____ віршах.

**Країна міцніє і процвітає,
Шевченкове слово усіх нас навчас,
Малишкова дума лине в піснях,
Майбутнє живе у барвистих віршах.**

- ❖ **Прочитай і запиши прислів'я.**

маНе ан тісві ігодру нираУкї, манее годруго праДні.

Нема на світі другої України, немає другого Дніпра.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Наша мова солов'їна

Солов'ї розливаються ніжно
У зеленім веснянім гаю,
Син до матері каже: – Ця пісня
Дуже схожа на мову твою.
Посміхається мати до сина:
– Пам'ятай, моє миле дитя,
Рідна мова завжди солов'їна,
Зігриває людей все життя.
Наша мова живе й буде жити,
Бо вона, ніби подих весни, –
Пам'ятай ти завжди про це, сину,
Рідне слово теплом огорни.

Володимир Кленц

Запитання

- Чому пісня солов'я схожа з нашою мовою?
- Між ким відбувається розмова?